

CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNUI CONGRES DE ARHEOASTRONOMIE

ALEXANDRU S. MORINTZ

Tematica *Oxford Conference on Archaeoastronomy* dezbate rolul pe care fenomenele astronomice le-au jucat în societatea omenească de-a lungul timpului ca obiect a unor abordări științifice aplicative (baza de pornire a calendarului) cât și impactul pe care l-au avut asupra gândirii religioase. Edițiile anterioare s-au desfășurat în **Anglia** (1981), **Mexic** (1986), **Scotia** (1990), **Bulgaria** (1993), **SUA** (1996) și **Insulele Canare** (1999). Comitetul de organizare nu s-a pronunțat încă asupra locului în care se va ține următoarea ediție, a 8-a, existând mai multe propuneri: Peru, India și China.

A 7-a Conferință Internațională Oxford de Arheoastronomie și-a derulat lucrările în Statele Unite ale Americii (între 21-26 iunie 2004 la Flagstaff, Arizona), reunind specialiști din Europa (Anglia, Germania, Islanda, Italia, Olanda, Polonia, România), America de Nord, Centrală și de Sud (Bolivia, Brazilia, Mexic, Peru, SUA, Canada), Asia (India, Japonia) și Australia. În cele ce urmează ne propunem a puncta succint o parte din temele prezentate¹.

Menționăm încă de la început marea diversitate a comunicărilor din punct de vedere al perioadelor tratate (preistorie, antichitate, ev mediu, perioada contemporană), al zonelor geografice (Europa, Asia, Africa, Australia, America), precum și al modului de abordare (astronomic, arheoastronomic, etnoastronomic și ecoastronomic). Tocmai de aceea, această prezentare, nu respectă succesiunea contribuțiilor înscrise în programul congresului – succesiune stabilită în funcție de locul de origine a participanților – optând pentru o ordonare tematică și cronologică.

Lucrările au fost deschise de două comunicări ce au urmărit, în moduri diferite, să definească rolul și locul arheoastronomiei în raport cu arheologia, astronomia și antropologia, aceasta din urmă înțeleasă ca antropologie culturală. Bradley E. Schaefer², în încercarea de a se erija oarecum într-un rebel, consideră excesivă tendința de a conferi conotații astronomice unor descoperiri arheologice. El dă ca exemplu construcții actuale (binecunoscutele clădiri din Washington D.C.,

¹ Volumul congresului, aflat în prezent în lucru, va apare în cursul anului 2005.

² Bradley E. Schaefer (*Case Study of Three of the Most Claimed Archaeoastronomical Alignments in North America*) – Department of Physics & Astronomy, Louisiana State University, Baton Rouge LA 70803, USA, schaefer@lsu.edu.

Capitoliul și Pentagonul), a căror orientare poate fi pusă în legătură cu poziția astrilor, fără însă ca arhitecții respectivelor clădirii să fi intenționat acest lucru. Schaefer prezintă 3 dintre cele mai importante cazuri arheoastronomice din America de Nord (*Bighorn Medicine Wheel, Cahokia și Caracol*), afirmând că presupusa lor semnificație astronomică nu este susținută de convingătoare argumente arheologice, astronomice sau etnografice. Comunicarea, cu aluzii acide la adresa arheologilor („*If you haven't found an alignment towards what you want, then you just haven't looked hard enough*”) subliniază necesitatea stabilirii intenției, nu doar posibilitatea legăturii unui sit cu anumite fenomene astronomice.

O poziție mai moderată a adoptat Rolf Sinclair³. Acesta definește arheoastronomia ca știință ce studiază modul în care oamenii au perceput de-a lungul timpului fenomenele cerești, cum le-au utilizat și ce rol au jucat acestea în viața lor. El propune analizarea și ordonarea fenomenelor astronomice pe baza impactului lor cultural. Arheoastronomia trebuie să fie considerată ca parte integrantă a arheologiei și antropologiei.

O serie de comunicări au fost dedicate cunoștințelor astronomice existente în antichitate, în Babilon, Grecia, India și China. Teije de Jong⁴ stabilește, pe baza unor tăblițe babiloniene din timpul lui Ammisaduqa, care conțineau observații asupra planetei Venus, data de începere a domniei acestuia (1637 a.Chr.). Același Bradley E. Schaefer⁵, de data acesta „*traditionalist*”, analizând informațiile astronomice consemnate de învățați ai antichității (Hipparchos din Niceea, Claudios Ptolemaios etc.), determină poziția geografică și perioada istorică în care aceste informații au fost făcute. El conchide că majoritatea constelațiilor grecești, împreună cu miturile aferente, s-au născut în Orientul Mijlociu.

K. P. Rao⁶ pune în legătură cu observații asupra Soarelui mai multe construcții megalitice din sudul Indiei, datate între 1400–200 a.Chr., iar B. N. Narahari Achar⁷ identifică în Mahabharata peste 150 de mențiuni referitoare la fenomene astronomice.

Lucrarea lui David W. Pankenier⁸ pune în evidență corespondențele astral-terestre și concepția sinocentristă din perioada imperială timpurie chineză.

³ Rolf Sinclair (*The Nature of Archaeoastronomy*) – Conference Worker, 7508 Tarrytown Road, Chevy Chase, USA, MD 20815-6027, rolf@santafe.edu.

⁴ Teije de Jong (*Dating the Babylonian Observations on the Venus Tablet of Ammisaduqa*) – Astronomical Institute „Anton Pannekoek”, Amsterdam and Space Research Organization Netherlands, Utrecht, t.de.jonk@sron.nl.

⁵ *Origin of the Greek Constellations*.

⁶ K. P. Rao (*Astronomical Relationship of South Indian Magaliths*) – University of Hyderabad, Department of History, Andhra, Pradesh 400 046, India, kprao1@rediffmail.com.

⁷ B. N. Narahari Achar (*Planetary Configurations in the Epic Mahabharata: An Exercise in Archaeoastronomy Revisited*) – University of Memphis, Department of Physics, 6019 Southampton Drive, Memphis, TN 38119, USA, nachar@memphis.edu.

⁸ David W. Pankenier (*Aknowledging Others: an Astrological Paradigm Shift in Early Imperial China*) – Lehigh University, Dept. MLL 9 W. Packer Ave., Bethlehem, PA 18015, USA, dwp0@lehigh.edu.

Menționăm și 3 comunicări care au urmărit identificarea unor practici cu conotații astronomice în Evul Mediu. Thorsteinn Vlhjalmsson⁹ descrie tehnici și instrumente de orientare pe mare utilizate de către vikinci. V. F. Polcaro¹⁰ prezintă o frescă aflată în mănăstirea San Pietro in Valle din Italia, care înfățișează apariția stelei cristice magilor. Deși subiectul este adesea întâlnit în epocă, surprinde modul de redare a stelei: mai mare decât o stea obișnuită, având 6 raze și un cerc exterior. Cunoscând faptul că fresca a fost realizată între 1182–1187, Polcaro presupune că autorul a fost inspirat de supernova care a explodat în Cassiopeia în 1181. Fenomenul este consemnat și în cronici chineze și japoneze.

Stephen McCluskey¹¹, pe baza studierii a circa 130 de biserici medievale din Anglia, demonstrează că acestea erau orientate pe direcția răsăritului soarelui în ziua patronului respectivei biserici.

Numeroase comunicări au fost axate pe cercetări efectuate în Mexic (S. Iswaniszewsky, W. B. Murray) și America Centrală (Johanna Broda, A. Lelgemann). W. B. Murray¹² prezintă o serie de reprezentări geometrice pe stânci (cruce înscrisă în cerc), descoperite în nord-estul Mexicului, pe care autorul le interpretează ca reprezentând punctele cardinale. Referitor la civilizația Maya, două comunicări analizează informațiile de natură astronomică consemnate în *Codexul* din Dresda¹³.

Abordările de etnoastronomie au vizat populații primitive actuale din Africa, Australia și America. Jarita Holbrook¹⁴ descrie dansuri cu conotații astronomice în Mali, iar Keith Snedegar¹⁵ analizează o metaforă boșimană în care se confruntă constelații personificate în tineri războinici.

John Morieson¹⁶ face o incursiune etnografică în mitologia comunităților Boorong (statul Victoria, Australia), populație aborigenă în prezent dispărută. În viziunea acestora, lumea terestră are un corespondent în cer. Pe baza unor

⁹ Thorsteinn Vlhjalmsson (*Old Norse Navigation: The Question of Hardware or Software*) - Professor of Physics and History of Science, University of Iceland, Reykjavik, Iceland, thv@hi.is.

¹⁰ V.F. Polcaro (*A possible european witness of SN 1181*) - CNR-IASF, Rome, Italy, polcaro@rm.iasf.cnr.it.

¹¹ Stephen McCluskey (*The Orientations of Medieval Churches. A Methodological Investigation*) - West Virginia University, Department of History, Morgantown, WV 26506, USA, scmcc@wvu.edu

¹² William Breen Murray (*The Cross-in-Circle Motif at Boca Potrerillos, N. L., Mexico: Cardinal Directional Symbolism in Rock Art?*) - Universidad de Monterrey, Mexico.

¹³ Lloyd B. Anderson (*Beyond the Moon and Venus: Mayan Records of the Planet*) - Ecological Linguistic, PO Box 15156, Washington DC 20003, USA, ecoling@aol.com.; Dennis Tedlock and Barbara Tedlock (*Restoring the Moon Goddess to her Rightful Place in the Mayan Sky*) - University of Buffalo-SUNY, 209 Double Arrow Rd., Santa Fe, NM 87505, USA, dtelock@buffalo.edu, tedlock@buffalo.edu.

¹⁴ Jarita Holbrook (*Cultural Astronomy of the Bamana People of Mali*) - University of Arizona, Haury Anthro Bldg, Rm 316, Tucson, AZ 85721-0030, USA, holbrook@u.arizona.edu.

¹⁵ Keith Snedegar (*Celestial Metaphor and Visual Narration in Bushmen Oral Tradition*) - Utah Valley College, 800 W. University Parkway, Orem, UT 84058-5999, USA, snedegke@uvm.edu.

¹⁶ John Morieson (*From „archaeo” to „ethno”. Action research into Boorong astronomy over the last decade*) - Morieson Consulting, 1 Thompson Street, Inglewood, Victoria 3517, Australia, starman@vtown.com.au.

consemnări de la mijlocul secolului al XIX-lea, Morieson identifică o serie de animale, specifice continentului australian, care erau asociate unor constelații.

Johannes Neurath¹⁷ descrie ceremoniile oficiate la solstițiu de către indienii Huichol din nordul provinciei Jalisco, Mexic. Aceștia au centre ceremoniale complexe, numite *tukipa*, care constau în mai multe temple grupate în jurul unei piețe centrale. Elvira Espejo Ayca¹⁸ identifică simboluri solare pe țesături indigene din Bolivia. F. P. Lima¹⁹ extrage informații etnoastronomice despre indigenii brazilieni, pe baza consemnărilor realizate între secolele al XVI-lea și al XX-lea, de coloniști, misionari, naturaliști și exploratori. Louis Carlos Jafelice²⁰ prezintă cercetările etnoastronomice întreprinse asupra descendenților indienilor de pe Rio Grande (nord-estul Braziliei).

O comunicare mai puțin obișnuită a aparținut lui Christian B. Luginbull, care s-a referit la faptul că luminarea artificială pe timp de noapte afectează observarea în bune condiții a bolții cerești. Astfel 50% dintre locuitorii Europei Occidentale și 2/3 dintre cei ai Statelor Unite ale Americii nu mai pot vedea Calea Lactee. Autorul sugerează și o serie de soluții în acest sens, printre care evitarea risipei luminei artificiale și trecerea la surse de iluminat adecvate diferitelor amplasamente. Trebuie spus că, una din zonele europene care nu „sufără” de o poluare prin lumină artificială nocturnă, este țara noastră.

Prezentările celor trei participanți din România s-au dorit a fi în fapt un tot unitar, urmărind să ofere o imagine de ansamblu, foarte succintă a aspectelor de arheoastronomie din spațiul balcanic, dar mai ales ale ținuturilor de la nord de Dunăre. Alexandra Comșa a prezentat rezultatele unor serii de observații privind orientarea scheletelor după soare. Alexandru Morintz a făcut o succintă prezentare a celor mai importante artefacte cu elemente sau caracteristici solare descoperite în spațiul balcanic. Cristian Schuster a urmărit reminiscentele acestor obiceiuri în calendarul popular actual. Evident că multe dintre aspectele prezentate de delegații români sunt cunoscute colegilor din țară, dar pentru specialiștii mai puțini familiarizați cu spațiul balcanic, lucrurile erau inedite și deosebit de interesante.

Așa cum se poate observa din prezentarea lucrărilor, tematica abordată a fost extrem de vastă, participantul având adesea sentimentul de copleșire. Acest lucru a

¹⁷ Johannes Neurath (*Horizon Observation and Solstice Ceremonies among the Huichol Indians of Mexico*) - Museo Nacional de Antropología, apdo. Postal 11-389, Col. Hipódromo, Mexico, D.F. 06101, Mexico, jnkpap@prodigy.net.mx.

¹⁸ Elvira Espejo Ayca (*Some Relations between Ayamara and textural Practice*) – ILCA, Institute of Ayamara Language and Casilla 2681, La Paz, Bolivia, ilca@megalink.com.

¹⁹ Flavia Pedroza Lima (*Observation and Description of Brazilian Indigenous Astronomical Knowledge: the Point of view of Colonists, Missionaries, Naturalists and Specialists*) – Federal Universitario of Rio de Janeiro, Rua Sao Clemente 10/402, Botafogo, Rio de Janeiro 22260-000, Brazil, flaviapedroza@ig.combr.

²⁰ Louis Carlos Jafelice (*Ethnoastronomy from Indigenous Oral Tradition in the Rio Grande do Norte State, Brazil*) – UFRN Physics Department, Rua Alcindo Dias de Oliveira, 332 Capim Maco, do Norte Natal, Brazil, jafelice@dfe.ufrn.br.

fost amplificat și de faptul că succesiunea comunicărilor a fost organizată pe locul de proveniență al participanților și nu pe problematica comunicării. Ordinea stabilită de organizatori a făcut astfel să nu fie respectată o anumită cronologie (adică expunerea de la cel mai vechi la cel mai nou).

Chiar și așa, câștigurile unei asemenea reuniuni sunt de netăgăduit. Interesante ar fi manifestările de acest gen dedicate unor zone mai restrânse și pentru intervale de timp mai mici, așa cum cu oarecare timiditate se organizează deja în Europa, la unele dintre acestea participând și specialiști români, însă mai puțin din domeniul arheologiei.

Combinarea dintre o interpretare din punct de vedere astronomic a descoperirilor arheologice (căutând dovezi evidente de intenționalitate) cu mărturiile etnografice, unele, în multe regiuni ale globului, actuale, este și astăzi benefică, dacă, evident, sunt păstrate limitele bunului simț și caracterul științific al demersului. Dorim să subliniem că reuniunea de la Flagstaff a avut ca deviză numai o abordare strict științifică a temei. Așa cum am aflat de la organizatori, cu toate că au fost amatori doritori a se înscrie la lucrări, unii care ar fi susținut financiar congresul, s-a evitat a se da curs acestor tendințe.

Ideea împărtășită de mai mulți participanți, aceea de a aduna informația etnografică și de a-i reînvia pe descendenții unor populații (aborigeni, Navajo) propriile tradiții, poate părea oarecum ciudată pentru noi, europenii, însă se dovedește o necesitate stringentă, căci multe din tradițiile și învățămintele trecutului au fost „*copleșite*” de noul, a tot globalizator. Poate și pentru România, mai ales pentru zonele care nu s-au „*transformat*” în urban, dar nici mediul rural autentic nu se mai dovedește a fi utilă.